

Gereksizleşme Karnavalı: İnsanın Eskimişliğinde Ortaklaşmak

Yapay zekâya yönelik övgüler ve sahihsiz köpeklere yönelik ölçüsüz hatta nefrete varan tepkiler bir noktada ortaklaşır.

Bildiğimiz insanın eskimişliğinin güncel kanıtlarıdır, bu övgüler ve tepkiler... Ölçsüzlükleri, meselenin tek boyutuna hapsolmaları, yöntemdeki kibirli ısrarları onların ortaklık kurduğu kolonları teşkil eder.

Başka bir deyişle, iki olgu da bildiğimiz insanın eskimişliğinin gönüllü ve aynı ölçüde çaresiz onayıdır.

İnsanın eskimişliği derken kastettiğim Günther Anders'in aynı isimli eserine atıfla, insanın olgular ve onların etkileri, çözümleri ya da değerlendirilmesi süresinde önü alınmaz şekilde ikincilleşmesidir.

Bu ikincilleşme, insanın kendi yokluğundaki dünya karşısında, kendini giderek gereksizleştiren dünya karşısında şaşkınlığa uğrayıp aceleyle tepki vermesine yol açıyor. Sanki hala asıl kaygı "insanın" kendisiymiş gibi hareket ederek, tıpkı gerçeğin öyle olmadığı durumlardaki o aşına olduğumuz aşırılıklarda olduğu gibi, ölçsüzlük asıl rehber olabiliyor.

Ölçsüzlük saptamamın kolaylıkla saldırıya uğrayabileceğini öngörmem mümkün değil. Ama saldırının kolaylığı hususunda yanılmamam bizatihi aynı ölçsüzlüğün, insanın ikincilleşmesinin kanıtlarından fazlası olmayacaktır. Nefret ve övgü fedailerine dönüşmeleri insanın gereksizleşmesinin kanıtı olanların, bu yazıya tahammülü olmasını da beklemiyorum.

Çünkü günümüzdeki nefret ve övgü durumları, Adorno'nun **şeyleşmiş bilinç** olarak adlandırdığı durumun örneklerinden fazlası değil artık... Açığa çıktıkları her uğrakta, başka türlü düşünememenin bir sonucudur: *"Bu tür bir bilinç her şeyin ötesinde herhangi bir varlık kazanma sürecine, kendi koşullarımız üzerine düşünmeye karşı kendisini körleştirir ve var olan her şeyi mutlak kabul eder. Eğer bu takıntılı döngüyü kırabilirsek bir nebze de olsa kazançlı çıkacağımızı sanıyorum."*

Bildiğimiz insanın gereksizleşmesi, gereksizleşerek eskimesi bu takıntılı döngünün kırılmaz noktaya varmasıdır.

Gelin bu döngü üzerine, değindiğim iki olgu temelinde bir düşünelim. Merak etmeyin, poposunun rahatlığında haklılık naraları atanlar gibi yapmayacağız. Aynı şekilde insanı, çocuklarımızın sahihsiz köpekler karşısındaki korkularını da ikinci plana atmayacağız. Sadece çocuklarımızı koruyalım, derken insanın gereksizleşmesini nasıl onayladığımızı görmenize dair bir umudum var. Aslında yok da, varmış gibi yapıyorum.

Eskimişliğin Bir Yüzü: Merhamet Erdeminin Tükenişi

Elis Şimşon'un Levinas ve köpek Bobby'i ele aldığı yazısı kafamda dönüp duruyor kaç gündür. Sahihsiz köpeklere yönelik o muazzam tepkinin, Konya'da köpekleri döverek öldüren canileri desteklemeye varabileceğini düşünmeden artışı karşısında Şimşon'un şu satırlarını anımsıyorum:

"(...) köpekler Levinas'a göre Toplum'un oyunlarını bozan varlıklardır. (...) Bobby de Nazi kampına istediği zaman özgürce girip çıkabiliyor ve bu şekilde aslında kampın düzenini bozuyordu. Dahası, tutsakları görünce heyecanla kuyruğunu sallayıp havlayarak kampın varoluş nedeni olan ırkçı politik söylemi parçalayıp, bu söylemle kurulan gerçekliği de havlamaları ve neşeyle hoplayıp zıplamalarıyla delik deşik ediyordu. Tutsaklar, kamp sınırları içindeki tüm diğer insanlar tarafından 'hayvan' ('maymun sürüsü') olarak algılanırken, Bobby onları 'insan' oldukları için neşeyle karşılıyordu, onların 'insanlığı' tanıdığı için."

İnsanın “yüzü” gereksizliğe, önemsizliğe hapsedildiğinde bir köpeğin bakışları “toplumun oyunlarını” bozan ve insana, insanlığını hatırlatan yüze dönüşür. Şimşon’un belirttiği gibi, köpek etik ve logostan yoksun bir varlık olsa da insan onurunu hatırlatan, “kendi hayvansılığını” aşan bir mertebeye yükselmiştir.

Dikkat edin, burada bir hayvana, hayvansılığını aşmasına olanak sağlayan şey insanın, insanı “hayvan” olarak algılayabilmesi ve bu doğrultuda öldürme dürtüsünü olanca zalimliğince açığa vurabilmesidir. Köpek Bobby’nin, insan onurunu anımsatan yüzü Arendt’in, ölümü ve yaşamı aynı derecede anlamsızlaştıran düzenekler olarak adlandırdığı toplama kamplarında belirir.

İnsanlık, insan onurunu hiç eden olaylara dair hafızasını kolay siliyor. Olayların hissiyatı yerini kolaylıkla tarihsel malumata bırakıyor. Gelin daha yakın örneklerle bakalım:

Konya’da belediyeye ait barınakta kürekle dövülerek katledilen ve ardından sürüklenen o köpek, insan olma onurunun hiç edilmesi değil miydi?

Ya da anne kediyi, köşeye sıkıştırarak tekmeleme tekmeleme katledebilen bir düşüklüğün, öldürme dürtüsünü kendisinden olmayan bir insana kolaylıkla yöneltmeyeceğini söyleyebilir misiniz?

Bu soruların yanıtı, insan olarak kendimizi nerede konumlandığımızla doğrudan alakalı...

Çocuklarımız, yaşlı büyüklerimiz sahipsiz köpeklerin korkusundan kurtarılmalı elbette... Ama buna dair önerdiğiniz ya da desteklediğiniz çözümün niteliği, özellikle çocuklarımız açısından en az sahipsiz köpek korkusu kadar büyük bir dehşetin izini taşıyor olabilir.

Sahipsiz köpeklere yönelik nefrete taşıdığımız su, insan onurundan bihaber yaratıkların ateşine odun olursa buna sebep olursa “sadece bir hayvan” diyerek çayımızı, kahvenizi yudumlamaya devam etmeniz ne kadar mümkün olacak?

Bir soruna dair tepkimizin nereye varacağını göz önünde bulundurmamak, insani kapasitemizi gereksizleştirmek değil de nedir?

İnsan, “sadece bir hayvan” diyerek küçümsediği hayvandan çok daha fazla, kendi türünü katledilmesi makul bir hayvan yerine koyan bir canlı oldu, olacak da. “İnekler de kesiliyor” deyip sahipsiz köpeklerin “uyutulmasına” yönelik tepkiyi ikiyüzlülük olarak işaretleyen entelektüel budalalığı da gayet ortaya koyabildi, koyacak da.

Horkheimer, çağımızın en büyük sorunu tekil rasyonalizmlerin kolektif irrasyonalizme dönüşebilme tehlikesine işaret ettiğinde tam olarak bu iki hususu anlatıyordu.

Tekil rasyonalizminizi, kolektif irrasyonalizme dönüşme potansiyelini düşünmeden coşkuyla kutlayabilirsiniz.

Ben, bir hayvanın bakışından insan onurunu hatırlayabilenlerin yanındayım. Çocuklarımızı hatta kendimizi, kentsel yaşam içinde bir soruna dönüşebilen sahipsiz köpeklerden korumanın insan onuruna yakışır şekilde ele alınması taraftarıyım.

Aksi takdirde, insanın düşünme kapasitesinin ve insanlık onurunun eskimişliğine, gereksizliğine bir çentik atmış olacağımı düşünüyorum.

Comte-Sponville’in deyimiyle “neşeli bir kindense, üzüntülü bir sevgi”nin yanındayım. İnsanın, kendi türü dışında da gösterebileceği yegâne erdem olan merhameti hatırlama ve hatırlatma tarafındayım. Çünkü sadece bir köpek diyerek küçümsediğiniz meselenin ve hararetle savunduğunuz “uyutma” çözümünün, bir köpeğin bakışından insan onurunu hatırlamak zorunda kalmakla arasındaki mesafenin, zihniyet açısından, çok da uzak olmadığını hatırlatmak istiyorum.

Sahipsiz köpeklere yönelik tepkinin “neşeli kin”e dönüşme riskine dikkat çekmekle yükümlüyüm. Bu kinin, kürekle köpek öldüren, köpeğe, kediye kolaylıkla zarar verebilen bir ortalamanın elinde dönüşebileceği şeyi düşünmenizi öneriyorum.

Bu önerim, sahipsiz köpeklerin kent hayatında yol açtığı ya da açabileceği sorunları küçümsemek anlamına gelmiyor. Elbette benim önerimi göz önünde bulundurmak için bunu yapabilirsiniz, anlamama, kendi “kesin çözümünü” dayatma ısrarı ve bu yolda sapla samanı karıştırmaya dair şiddetli tutku bu ülkede yeni bir şey değil.

İnsanı, gereksizlikten kurtaran şey, sapla samanı karıştırmaya yönelik itirazı değil de nedir?

Yapay Zekâ Fetişizmi: Gereksizleşme Coşkusu

Yapay zekâ, insanın gereksizleşmesine dair coşkunun adına dönüşüyor. Çağımızda insan, kendi gereksizliğine, önemsizliğine yol açacak bir gelişmeyi sorgulamadan benimsiyor, onun yüzeysel keyfinde kendinden geçiyor.

İnsanı, antropolojik olarak gereksizliğe mahkûm edecek bir gelişme, büyük şirketlerin rekabetine yol açtığı gibi insana ait her şeyi duyguları, yaratımı, görme ve duyma biçimlerini gereksizleştirecek bir enstrümana dönüşüyor.

İnsan, görme ve duyma biçimini, uzakları hayal etme ve yakını öngörme kapasitesini yapay zekâyâ havale etmeye fazla hevesli...

Kendi düşünce sürecini, düşünme gereksinimini ya da yüzlerce sayfayla mücadele etmek yerine tek bir tuşla yazı yazma işini toprağa gömmeye...

Yazı üzerinden gidelim.

Sizin olmayan bir metnin üzerine adınızı yazmanın geleneksel adı hırsızlık, intihal vesaireydi. Oluşum sürecinde tekil iradenizin herhangi bir payının bulunmadığı bir yapay zekâ ürününe isminizi vermenizin adı ne olacak?

Uzakları, yakınları görme tarzımızın yapay zekâ tarafından gereksizleştirildiği bir dünya da hayalleriniz ne olacak?

Hemen herkes, yapay zekâyı kontrol altında tutma gerekliliğinden söz ediyor? Son on yılda, organ nakli gibi elimize yapışan akıllı cihazların hayatımıza nüfuz edişini ne denli kontrol edebildik? Kaldı ki yapay zekâ bir tür zihin tembelliğine yol açacak şekilde ele alınırsa bu kontrol ne kadar mümkün?

Kendi yerinize düşünebilen bir yapay zekâ elinizin altındayken düşünmeye ne hacet... Hayatını yaşa, ama geride bir hayat, önemli olup olmadığına dair karar verebileceğiniz bir hayat kalacak mı, diye düşünmeden.

Gereksizlik coşkusu daha baştan uzakları hayal edebilme, yakınları öngörme yetimizi kurban etmekle başlar.

Günther Anders, araçlarla aygıtlar arasında ayırım yapıyordu: İlkinde araç, insanın hükmündedir. İkincisinde ise insan ikincilleşir, kendi önemsizliğine ikna olur ya da o hale getirilir.

Yapay zekâ, insanı önemsizleşme coşkusuna hapsedecek kadar kontrol dışına çıktı bile... Bu dünyadan göçüp gitmiş birinin sesiyle düet yapan ponçık şarkıcı bu kontrol dışılığın örneği... Gitmediğiniz yerlere gitmişsiniz gibi yapabilen yapay zekâ uygulamalarıyla, yaşamadığımız bir hayatın parçasına dönüştüğünüzde gereksizliğiniz yüzünüze vurmuyor, artık.

Mutlak bir şekilde ikincilleşiyoruz.

Bu Karnavaldan Nasıl Sağ Çıkılır: Şikâyet Otomatı mı Olacağız, Yoksa İnsanı mı Hatırlayacağız?

Gereksizlik karnavalı, bir süredir üzerine düşündüğüm bir mefhum... Karşılaştığım olgular, ona dair düşünce sürecimi hızlandırıyor.

İnsan oluşumuz, bir Varlık olarak kendimize bakışımız ve insanlık onuru iğdiş ediliyor. Tekil rasyonalizmler, haklılık durumları kolektif bir düşüncesizliğe yol açarken görme ve duyma biçimlerimizi dijital dünyaya havale ediyoruz.

Siyaset kibirli imajlara dönüşürken "Roma kardeşlikleri" alıp başını gidebiliyor. Bakmayın, millete demokrasi ve adalet dersi verenlerin kolaylıkla Roma kardeşliğine kapılması da bu gereksizlik karnavalı ile alakalı... O başka yazının konusu.

İnsanı gereksizleştiren sistemler ve perspektifler hayatımıza, gündelik düzeyde bile nüfuz ederken otorite yokluğundan, ahlaki çürümüşlükten, nüfus artışının düşmesinden vesaire şikâyet edebiliyoruz.

Tekil düzeyde verdiğimiz yanıtların kolektif bağlamda dönüşebileceği histeriyi göz önünde bulundurmak...

Bizi sadece şikâyet otomatı olmaktan çıkaracak yegâne şey, bu gibi geliyor bana.

Adem Yılmaz, "Gereksizleşme Karnavalı: İnsanın Eskimişliğinde Ortaklaşmak"

<https://www.fikirtepedi.com/deneme/gereksizlesme-karnavali-insanin-eskimisliginde-ortaklamak/>

(Yayın Tarihi: 27 Mayıs 2024).